

Spuitschade bij bijenvolken: bijenhouders kunnen er wat aan doen !

Aanpak om spuitschade te voorkomen en hoe te handelen bij optreden daarvan

1. Inleiding

Spuitschade bij bijenvolken wordt veroorzaakt door het (verkeerd) gebruik van gewasbeschermingsmiddelen. Meestal betreft dat het gebruik van deze middelen in land- en tuinbouw, een enkele maal het gebruik daarvan in overige terreinen. Alleen de ernstige vormen van spuitschade worden als zodanig herkend. Dat betreft overmatige sterfte van vliegbijen in enkele uren tijds in en bij de kasten en van zichtbare aantasting van broed in het geval van toepassing van het Juveniel Hormoon Analoom (JHA) fenoxycarb. Lichtere vormen van spuitschade kunnen alleen worden waargenomen aan de hand van tellingen van bijen in proeven.

Kenmerkend voor spuitschade (met uitzondering van die door fenoxycarb) is plotselinge massale bijensterfte. Veel dode bijen hebben ver opengesperde monddelen en een uitgestoken tong. Niet altijd is stuifmeel aanwezig aan de poten van een deel der bijen. Met name niet als de bijen vlogen op honingdauw van luizen. Stervende bijen maken een typisch 'huilend en brommend' geluid. De overige bijen zijn zeer onrustig, meestal erg steeklustig en soms zeer agressief. In geval van fenoxycarb uit spuitschade zich anders. Die spuitschade treedt op als fenoxycarb (tegen de voorschriften in) wordt toegepast in de bloeiperiode van appels en peren. De schade wordt dan pas 13 dagen na de bespuiting zichtbaar en wel bij het broed. De poppen vertonen misvormingen en een kenmerkende witte streep over de ogen.

Als u denkt met spuitschade te maken te hebben, dan moet u in elk geval contact opnemen met de Algemene Inspectie Dienst (AID). U krijgt dan instructies hoe te handelen. Daarnaast dient contact te worden gezocht met imkers die volken in de nabijheid van uw getroffen volken hebben staan en dient uw subvereniging (of groep) te worden ingelicht. Alleen op die manier is het mogelijk op korte termijn een verdachte spuitser te lokaliseren. Deze handleiding kan u daarbij helpen.

Eerst verwoordt deze handleiding de situatie van vroeger (hoofdstuk 2) en langs welke weg de imkerorganisaties poogden en pogen om spuitschade te voorkomen door in overleg te treden met de overheid (hoofdstuk 3). Indien toch spuitschade optreedt, is van belang of er ook sprake is van aansprakelijkheid door de dader (hoofdstuk 4). Daarna staat beschreven wat u moet doen bij spuitschade (hoofdstuk 5) en hoe u eventueel schade kunt trachten te verhalen (hoofdstuk 6). Tenslotte zijn de resultaten van rechtszaken in zake spuitschade vermeld (hoofdstuk 7). Drie bijlagen completeren deze handleiding.

2. Spuitschade vóór 1990

Sinds de mens gewassen teelt, probeert hij deze te beschermen tegen ziekten, plagen en onkruiden. Voor 1940 stond de boer en tuinder daartoe slechts een beperkt aantal chemische middelen ter beschikking voornamelijk op basis van koper, loodarsenaat, calcium en zwavel. Tijdens de tweede wereldoorlog werd het belangrijke insecticide DDT ontwikkeld en daarna volgde een explosieve ontwikkeling van (synthetisch) chemische middelen. Men vond het onverantwoord om veel van het kostbare voedsel verloren te laten gaan en gebruikte de beschikbare gewasbeschermingsmiddelen daardoor in ruime mate, ongeacht de schade toegebracht aan het milieu en de flora en fauna. Dat er wel eens nuttige honingbijen werden doodgespoten, moest maar op de koop toe worden genomen. Gelukkig kwam er in die opvatting een kentering, met name na de publikatie van het geruchtmakende boek 'Silent Spring' van de Amerikaanse journaliste Rachel Carson in 1963. Tot die tijd (en ook nog wel daarna) hebben heel wat imkers knarsetandend moeten toezien hoe hun volken door spuitschade werden getroffen, wetende dat ook wilde bijen en nuttige insecten door dezelfde bespuiting het loodje legden.

Het was in die tijd ook niet eenvoudig om chemisch te bepalen welk middel de oorzaak was van de spuitschade. En als dat al wel mogelijk was, dan bleek het nogal eens te gaan om legaal gebruik van een toegelaten middel. De AID controleert namelijk 1. welk gewasbeschermingsmiddel is toegepast, 2. of het middel is gebruikt conform het wettelijk gebruiksvoorschrift en 3. of bij het gebruik zodanige zorgvuldigheid in acht is genomen, dat geen gevaar is ontstaan voor dieren welke instandhouding is gewenst. Is aan deze drie voorwaarden voldaan, dan is er geen sprake van een overtreding en wordt geen proces-verbaal opgemaakt. Wel signaleert de AID haar bevindingen in de Commissie Spuitschade om via deze het CTB eventueel de wettelijke gebruiksvoorschriften te laten aanpassen.

Een duidelijk voorbeeld waar de oorzaak-gevolg relatie niet kon worden gelegd, was de spuitschade in juli 1980 bij zo'n 150 volken in grote delen van Groningen. Vermoed werd dat bespuiting van aardappel met behulp van een vliegtuig ter voorkoming van aantasting door ziekten de oorzaak was (Bijenteelt jg. 82, nr. 9, pg. 200, 1980).

In mei 1982 was het raak in de Flevopolder tijdens de koolzaadbloei. Ruim 1300 volken van NBV-imkers werden toen getroffen (en daarnaast nog een onbekend aantal volken van imkers van de Zuidelijke Bonden en uit België), aldus het onderzoeksverslag van de VBBN (Bijenteelt jg. 84, nr. 10, pg. 236-238, en nr. 11, pg. 272-274, 1982). De Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders (RIJP) had weliswaar met diverse gewasbeschermingsmiddelen gespoten, waaronder voor bijen giftige middelen, maar ook nu kon geen oorzaak van de vergiftiging worden vastgesteld en dus geen schade worden verhaald. Dat werd gelukkig anders bij een geval in 1985.

In juli 1985 werden zo'n 30 imkers met in totaal ongeveer 200 kasten de dupe van een bespuiting met het insecticide dimethoaat tegen luis op percelen (in de omgeving van Vriezenveen) met veldbonen die in volle bloei stonden. De opdracht tot spuiten kwam van een coöperatieve landbouwvereniging, die had de bloeiperiode verkeerd ingeschat. De bespuiting werd met een vliegtuig uitgevoerd. De spuitschade kreeg veel publiciteit en trok zelfs de internationale aandacht. Omdat spuiten met dimethoaat niet mag in de volle bloei, maakte de AID procesverbaal op en werd door de gedupeerden gezamenlijk een schadeclaim ingediend (Bijenteelt jg. 87, nr. 10, pg. 260-261, 1985 en jg. 88, nr. 5, pg. 143, 1986). De schadebedragen werden als volgt vastgesteld: voor een 6-raams volk FI 50,00, voor een normaal kastvolk FI 237,50, en voor een korfvolk FI 162,50. Uiteindelijk werd de schade door de verzekering van de dader vergoed, inclusief de later ingediende extra kosten van telefoneren en reizen. De economische politierechter in Almelo hield hier rekening mee bij de bepaling van de strafmaat: FI 500,00 boete, waarvan FI 250,00 voorwaardelijk. Een andere verzachtende omstandigheid was dat in de 8 voorgaande jaren er geen calamiteit was opgetreden, omdat men in die jaren steeds keurig na de bloei had gespoten (Bijenteelt jg. 88, nr. 9, pg. 247).

Eén geval met gunstige afloop voor de imkers, maakte nog geen zomer. Zo werden in 1986 imkers in de Veenkoloniën geconfronteerd met spuitschade "op grote schaal" door bestrijding van luis op aardappel. De bijen bleken de bloeiende onkruiden tussen de aardappelplanten te bevliesen en haalden mogelijk ook honingdauw op de aardappelplanten en werden zo het slachtoffer. Aangezien de toegepaste bestrijding van luizen op aardappel was toegestaan, werd gepoogd via voorlichting en communicatie met de aardappeltelers het gevaar te bezweren (Bijenteelt jg. 89, nr 7/8, pg. 208, 1987).

Toch werd het wat meer zomer, zoals blijkt uit een geval van spuitschade in 1989 beschreven door imker R. Douwes in 'Bijenteelt' (jg. 92, nr. 5, pg. 145-146, 1990). Ook hier was dimethoaat de boosdoener. Het middel was door een teler gespoten op bloeiende wikke en dat mag niet. De teler trok het boetekleed aan en diens verzekeringsmaatschappij werkte gelukkig mee en betaalde FI 250,00 per getroffen volk. Wel was procesverbaal opgemaakt door de AID en werd de teler uiteindelijk beboet.

3. Voorkómen

Sinds 1990 wordt de imkers gevraagd verdachte gevallen van spuitschade te melden aan hun organisatie via een standaard meldingsformulier (zie bijlage 1). De vrijwillige meldingen worden jaarlijks ingebracht in de Commissie Spuitschade. Hierin hebben zitting de imkerorganisaties (NBV), de AID, de Plantenziektenkundige Dienst (PD), het College voor Toelating Bestrijdingsmiddelen (CTB), het Expertise Centrum LNV (voorheen IKC) / de Ambrosiushoeve, en de Land- en Tuinbouw Organisatie Nederland (LTO). De PD houdt het overzicht bij en voert de analyse van de spuitschadegevallen uit. Het uiteindelijke doel van de bespreking van de meldingen is om te komen tot een betere preventie. Dat is niet alleen van belang voor honingbijen, maar ook voor de wilde, bloembezoekende insecten. Imkers hebben dus een duidelijke signaalfunctie met betrekking tot optreden van spuitschade bij de wilde insecten. Helaas behoort controle op spuitschade door "geoorloofd gebruik" van toegelaten middelen niet tot de taak van de AID, maar de oorzaak van dergelijke spuitschade heeft wel nader onderzoek.

Dr. P.A. Oomen, de secretaris van de Commissie Spuitschade, geeft voor de eerste maal een analyse (van de gemelde sterften in 1990) in 'Bijen' (jg. 1, nr. 3, pg. 79-80, 1992). Er werden 20 gevallen gemeld. Conclusie: spuitschade is relatief onbelangrijk, of er wordt weinig gemeld. Nadere aandacht zal worden geschonken aan het gebruik van aldicarb in aardbeien en sierteeltgewassen en dat van onkruidbestrijding met MCPA (en andere geïststoffen).

Onder de kop "Wat werkt, heeft bijwerkingen" volgt een overzicht van de spuitschadegevallen in de periode 1990/1995 in 'Bijen' (jg. 5, nr. 11, pg. 308-310). In die periode werden jaarlijks bijna 30 gevallen van spuitschade gemeld. Daarbij waren jaarlijks ongeveer 200 volken betrokken. Jaarlijks kon in slechts 11 (van de 30) gevallen een gewasbeschermingsmiddel worden genoemd als oorzaak. De meeste problemen werden veroorzaakt in de akkerbouw en de fruitteelt (jaarlijks respectievelijk 52 en 45 volken). De meeste meldingen in de akkerbouw laten zich herleiden tot sterfte als gevolg van luizenbestrijdingsmiddelen in aardappel in vooral Overijssel, maar ook in Drente en Groningen, in 1992 en 1993. Daarbij werden veel bijen gedood die vlogen op bloeiende onkruiden in aardappel, met name perzikkruid. In de fruitteelt lagen de

grootste problemen in de teelt van appel en peer, met als meest genoemde stoffen organofosfaten en in mindere mate het JHA fenoxycarb.

De conclusie werd getrokken dat de omvang van de spuitschade in die periode in Nederland erg meevalt. Reden voor de autoriteiten om zich te beperken tot het geven van gerichte voorlichting over de omstandigheden en het tijdstip van spuiten. Gewezen werd op het niet mogen spuiten in geval van bloeiende onkruiden en het toepassen van fenoxycarb kort voor of direct na de bloei.

Een speciaal geval betrof de massale sterfte van bijen bij volken in Beek en Donk e.o. in de provincie Noord-Brabant in die periode (Bijen jg. 4, nr. 12, 1995 en jg. 6, nr. 5, pg. 148/149, 1997). Pas na enige jaren van onderzoek kon de oorzaak worden achterhaald (Bijen jg 8, nr 4, pg 101, 1999 en jg 9, nr 1, pg 10, 2000). De sterfte bleek te worden veroorzaakt door van nature voorkomende giftige stoffen in nectar van Dicentra-planten. Tijdens het onderzoek werd ook een lage dosering van het insecticide/nematicide aldicarb (de actieve stof in het gewasbeschermingsmiddel Temik) gevonden in een monster van bloeiende zijdeplanten (Bijen jg. 6, nr. 5, pg. 138, 1997). Het middel bleek overigens legaal gebruikt. Hetzelfde middel was ook al verdacht bij spuitschade in 1986 bij vele volken in Bavel (Bijenteelt jg. 89, nr. 2, pg. 36, 1987). Reden om in 1997 het CTB te verzoeken nader onderzoek te laten doen naar de giftigheid van aldicarb voor bijen in praktijksituaties door de toelatinghouder(s) van het middel. Dit om te komen tot een aanpassing van, dan wel een verbod op de toelating van aldicarb. Ondertussen is aldicarb niet meer toegelaten.

Een ander geval van spuitschade deed zich in Zundert en Rijsbergen voor (Bijen jg. 3, nr. 6, pg. 176-177 en jg. 4, nr. 1, pg. 21, 1995). Daar bleek parathion-methyl (de actieve stof in het handelsprodukt Condor) de boosdoener. Tegen de voorschriften in was het middel in de kas op skimmia gespoten in een hogere dosering dan buiten is toegestaan en vervolgens met water in de potgrond gespoeld. Daar wordt het parathion-methyl omgezet in parathion-ethyl en deze stof is giftig voor insecten. Tegen de verwachting in bleek parathion-ethyl na 10 weken nog niet te zijn uitgewerkt en vergiftigde het bijen die op de bloeiende planten vlogen. Gelukkig werd (een deel van) de schade vergoed door de verzekeringsmaatschappij. Er is procesverbaal opgemaakt door de AID, maar de vraag blijft hoe lang het werkelijk duurt voor het middel is afgebroken.

Viel in de periode 1990/1995 de spuitschade mee, in 1996 daarentegen was het goed raak. In dat jaar leden ruim 1000 bijenvolken schade door het verzamelen van vergiftigde honingdauw op aardappel en granen (naar uit onderzoek van de AID bleek). Bespuitingen met dimethoaat tegen luis op deze gewassen bleek de oorzaak van de bijensterfte. Al snel bleek dat de zaak wettelijk nog steeds niet goed was geregeld. De ingevulde schadeformulieren die uw organisatie ontving, maakte het de Bedrijfsraad mogelijk adequaat te reageren. De AID heeft vervolgens gezorgd voor de nodige publiciteit zodat de landbouwers weet kregen van de gevolgen van de bespuitingen. Nieuwe bespuitingen konden daardoor als "onzorgvuldig gedrag" worden aangemerkt, waardoor proces-verbaal kon worden opgemaakt. De actie leidde er toe dat daarna de wettelijke teksten door het CTB zijn verbeterd en begin 1998 van kracht zijn geworden. Voor middelen die gevaarlijk zijn voor bijen, is een nieuwe 'bijezin' in het Wettelijk Gebruiksvoorschrift (WG) opgenomen. Die zin luidt als volgt: "Dit middel is gevaarlijk voor bijen en hommels. Niet toegestaan is toepassing in bloeiende gewassen of in gewassen wanneer deze actief worden bezocht door bijen en hommels. Niet toegestaan is toepassing wanneer bloeiende onkruiden aanwezig zijn." Ter nadere uitleg van deze zin is in de Gebruiksaanwijzing (GA) het volgende opgenomen. "Bijen kunnen actief vliegen op niet-bloeiende gewassen, bijvoorbeeld om honingdauw te verzamelen die door luizen is afgescheiden." Die gebruiksaanwijzing hoort op de verpakking van het gewasbeschermingsmiddel te staan. Dat betreft naast middelen op basis van dimethoaat, o.a. ook alle middelen op basis van fosfation, parathion en parathion-methyl.

De spuitschadegevallen in 1996 zijn meegenomen in een derde overzicht, van de door imkers in Nederland gemelde spuitschadegevallen. Dit overzicht staat vermeld in de 'Proceedings of the 7th International Symposium on Hazards of Pesticides to Bees' (Avignon, France, 7-9 September 1999). Dit overzicht is geschreven door P.A. Oomen en het vermeldt de spuitschadegevallen in Nederland in de periode 1990-1999. Het jaar 1996 blijkt een duidelijke uitschieter in die periode met vooral spuitschade door luisbestrijding in aardappel en granen waar de bijen honingdauw verzamelden. Gezien het aantal meldingen in 1996 wordt geschat dat in dat jaar ongeveer 1,8% van de bijenvolken in ons land te lijden had van spuitschade. In de 10-jarige periode trad vooral in augustus steeds spuitschade op. Verreweg de meeste spuitschade vond plaats door bespuitingen van landbouwgewassen. Op de tweede en derde plaats kwam spuitschade door bespuitingen in respectievelijk fruit en siergewassen. Van de pesticiden was de groep van organofosfaten het meest betrokken bij spuitschade; binnen die groep waren met name dimethoaat, parathion en parathion-methyl de boosdoeners.

Nederland kent het systeem van de Commissie Spuitschade die op vrijwillige basis spuitschade rapporteert aan het CTB. Deze kan vervolgens nader onderzoek gelasten en zo nodig overgaan tot aanpassing/wijziging van wettelijke voorschriften. In Duitsland en Engeland kent men daarentegen een in de wet vastgelegd monitoringsysteem als onderdeel van de toelatingsprocedure van gewasbeschermingsmiddelen. Na de toelating wordt via monitoring de (bij)werking(en) van elk middel onderzocht en wordt o.a. spuitschade onderzocht volgens een omschreven werkwijze. Dat geeft een goed inzicht of de risico's goed zijn beoordeeld bij de toelating, en in de effectiviteit van de wettelijke voorschriften om schade te voorkomen. Een voorzet om te komen tot zo'n uniform monitoringsysteem in Europa is in 1996 gedaan, bij monde van D. Brasse, door een werkgroep van de International Commission for Plant-Bee Relationships. (Proceedings of the 6th International Symposium on Hazards of Pesticides to Bees, Braunschweig, Germany, Sept. 1996, pg. 23 en appendix 19). De imkerorganisaties zijn voorstander van het toepassen van zo'n monitoringsysteem in Nederland.

Wijzigingen in die zin zullen vermoedelijk slechts via politieke druk te verwezenlijken zijn. Die druk kan gegeven worden bij een nieuwe calamiteit (sterke achteruitgang of sterfte) onder de entomofauna. Samenwerking in deze met natuurorganisaties zoals de vlinderstichting en de Nederlandse Entomologische Vereniging (NEV) lijkt daarvoor de aangewezen weg.

4. Aansprakelijkheid bij spuitschade

De aansprakelijkheid voor spuitschade berust op het juridische begrip 'risico aansprakelijkheid'. Simpel gezegd komt het er op neer dat de wet iemand aansprakelijk stelt voor de schade die is veroorzaakt doordat deze persoon bij de uitoefening van zijn bedrijf of beroep een gevaarlijke stof heeft gebruikt. Voor de aansprakelijkheid is van belang dat is vastgesteld waardóór bijen zijn omgekomen en wie er aansprakelijk is voor het gebruik van de gevaarlijke stof.

In geval van spuitschade is soms erg duidelijk wie er heeft gespoten en waarmee. Dan nog is de "dader" niet altijd voor de wet aansprakelijk. Dat was bijvoorbeeld het geval bij de massale spuitschade in 1996. Dimethoaat mocht toen volgens de bestrijdingsmiddelenwet op aardappel en granen worden toegepast ter bestrijding van luizen. De boeren waren niet in overtreding, mits ze in redelijkheid waren nagegaan of de bespuiting geen kwaad kon (artikel 13, lid 4 van genoemde wet). Al snel bleek dat de bespuiting wel degelijk kwaad kon en daarvoor werd dan ook nadrukkelijk in de regionale pers gewaarschuwd. Boeren die na die waarschuwing toch nog spoten, handelden vanaf dat moment duidelijk in strijd met de verplichting tot zorgvuldig handelen. Ten einde een gerechtelijke uitspraak te krijgen besloot de Bedrijfsraad voor de Bijenhouderij een zaak aanhangig te maken en stelde daartoe een budget beschikbaar. Het liep echter anders. De verzekeringsmaatschappij van de aangeklaagde landbouwer betaalde namelijk de schadeclaim en daarmee was het civiele proces van de baan.

In geval van spuitschade kan het zijn dat men liever niet de AID inschakelt om de goede relatie met de "dader" niet te verstoren. Inschakeling van de AID leidt namelijk tot een procesverbaal en een fikse boete bij veroordeling. Als de "dader" in zo'n geval zijn fout erkent, kan schadeloosstelling via de verzekering van de "dader" voor de getroffen imker voldoende zijn. Laat u in zo'n geval liever direct uitbetalen door de "dader" en laat hem het geld terug zien te krijgen van zijn verzekeringsmaatschappij. Als u met de verzekeringsmaatschappij moet onderhandelen, dan loopt u namelijk gerede kans dat de verzekeringsmaatschappij niet (voldoende) meewerkt. Een hoop frustratie en een onzekere, langdurige rechtsgang is het enige wat dan nog rest. Soms loopt dat goed af voor de getroffen imkers, zoals blijkt uit het relaas van een geval in Noord-Holland, waar eind juli 1996 spuitschade werd geconstateerd bij 60 volken veroorzaakt door een bespuiting van graan tegen luis (Bijen jg. 8, nr. 6, pg. 172-174, 1999).

Wilt u de kans op geld zien zo groot mogelijk maken, schakel dan bij schade direct de AID in. De AID is namelijk de bevoegde instantie die mag optreden en kan vaststellen of en zo ja met welke stof er is gespoten. Hun procesverbaal en de monsters die zij nemen hebben juridische waarde. Het probleem voor de AID is dat deze dienst slechts een beperkt aantal 'bijenspecialisten' kent en dat de dienst niet altijd op de hoogte is met de lokale omstandigheden. Om die reden is het wenselijk dat de imker nagaat wie er in de omgeving van zijn bijenvolken mogelijk de gevaarlijke stof heeft gebruikt. Doe dat tezamen met uw collega-imkers die in de buurt ook met spuitschade zijn geconfronteerd. Afgeraden moet worden om met de dader contact te zoeken. Hij zou op het idee kunnen komen om bewijsmateriaal te verdonkermanen. Wel dient de naam van de vermoedelijke spuitschade aan de AID te worden doorgegeven.

Niet altijd verloopt de procedure tot tevredenheid van de imker. De AID wordt dan nogal eens met verwijten overladen, omdat ze niets meer van zich laat horen. Reden voor de imkerorganisaties om de communicatie met de AID te verbeteren en sinds enkele jaren met enige regelmaat met de AID te overleggen. In veel

gevallen van onvrede blijkt de procedure spaak te lopen, omdat er geen bestrijdingsmiddel als oorzaak van de sterfte kan worden aangewezen en/of niet met zekerheid een dader kan worden gevonden. Komt het op grond van duidelijke vaststellingen wel tot een procesverbaal door de AID, dan is voor de getroffen imker de procedure tot verhaal van schade duidelijk. De AID zal in voorkomende gevallen de gedupeerde van haar voornemen op de hoogte stellen. De eisen tot schadevergoeding kunnen dan "meeliften" met het procesverbaal van de inspectiedienst. In officiële termen heet dat: de vordering voegen in het strafproces. Hoe dat gaat staat beschreven in de brochure "Voegen in het strafproces". Dat is een uitgave van het Ministerie van Justitie en aldaar te bestellen bij de Directie Voorlichting, Postbus 20301, 2500 EH Den Haag. Ook is de folder telefonisch te bestellen via Postbus 51 Infolijn: 0800-8051.

5. Direct handelen bij spuitschade

De handelingen die een getroffen imker direct moet nemen, worden in het hierna volgende stap voor stap besproken.

1. Houdt kastkaart bij

Kijk regelmatig bij uw volken en noteer de datum van bezoek op de kastkaart. Een bijgehouden kastkaart kan dienen als bewijs in een rechtszaak betreffende spuitschade om zo nauwkeurig mogelijk de datum van spuiten vast te stellen.

2. Stel de doodsoorzaak vast

Plotselinge massale sterfte van bijen in en om de kasten duidt meestal op spuitschade. Soms hebben dode bijen ver opengesperde monddelen en een uitgestoken tong. Een aantal bijen kan stuifmeel aan de poten hebben.

Stel vast of niet iets anders de doodsoorzaak kan zijn, zoals gebrek aan voer of ernstige aantasting door Varroa. Gebrek aan voer uit zich in naar buiten gebrachte larven in alle stadia en poppen en bij openen van de kasten dode bijen die op de kop in de raten staan. Meestal heeft er dan ook een zogenaamde darrenslacht plaats gevonden en voelt de kast bij optillen vederlicht. Bij ernstige besmetting met varroamijten gaat het proces van afsterven gewoonlijk langzaam (via sterfte en/of misvorming van poppen en door dat laatste geboorte van misvormde bijen).

Raadpleeg bij twijfel een ervaren imker. Hetzelfde geldt bij constateren van broedafwijkingen die te maken kunnen hebben met spuitschade. De aanwezigheid van een deskundige binnen de afdeling/groep betreffende bijengezondheid (incl. ziekten en spuitschade) is hierbij een voordeel. Die kan ook helpen bij het vaststellen of er meer imkers in de buurt zijn getroffen. Zo ja, ga dan gezamenlijk aan de slag.

- Ruim de dode bijen niet op tot de AID is geweest! -

3. Waarschuw de AID

Alleen de AID kan een rechtsgeldig monster van uw dode bijen nemen. Deze worden in een papieren zak gedaan en ter plekke voorzien van een zegel met nummer. Kan de AID niet direct komen, stel dan zelf de dode bijen veilig. Laat ze voor de kast liggen en leg er een houten of metalen plaat overheen. Daardoor zijn ze beschermd tegen regen en vraat door andere dieren. Gebruik geen witte of doorzichtige plastic afdekking. Als daarop de volgende morgen de zon gaat schijnen, geeft dit condens en gaan de dode bijen spoedig tot ontbinding over.

Overigens kan de AID, in geval ze niet meteen tijd heeft, u instrueren hoe te handelen. In dat geval mag u zelf een monster dode bijen verzamelen en bewaren volgens voorschrift.

De telefoonnummers voor het melden van spuitschade zijn:

AID Inspectie Noord en Oost (Zwolle): 038-4291300

AID Inspectie West (Utrecht): 030-6692669

AID Inspectie Zuid (Eindhoven): 040-2563800

Ook buiten kantooruren is de AID te bereiken. De telefoons staan dan doorgeschakeld naar de meldkamer op het hoofdkantoor van de AID. Daar kan men zonodig direct actie laten nemen.

4. Waarschuw PPO-Bijen

Om vast te stellen op welk gewas de dode bijen hebben gevlogen dient een monster dode bijen met stuifmeel aan de poten naar de PPO-Bijen te worden gezonden. Daar kan men de herkomst van het stuifmeel bepalen. In geval de AID bemonstert, zal ze altijd twee bijenmonsters nemen en één daarvan naar PPO-Bijen zenden.

Het telefoonnummer van de PPO-Bijen te Wageningen is: 0317 478480.

5. Zoek dader

Probeer (gezamenlijk als getroffen imkers en met de deskundige van uw subvereniging/groep) de dader te achterhalen voor de AID komt. Bedenk dat vliegbijen in een straal van ruim 3 km om de kast hun voedsel kunnen halen (en soms nog wel op groter afstand). De kans is echter groot dat de oorzaak van de sterfte binnen een straal van 1 km rondom de kasten moet worden gezocht.

Als er meerdere standen zijn getroffen door spuitschade, teken die dan in op een topografische kaart (schaal 1:25000). Trek vervolgens een cirkel met een straal van 3 km om de plaats van elke stand en probeer dan op de kaart de vergiftigde locatie vast te stellen. Neem de kaart mee en noteer in het betreffende gebied vanaf de openbare weg welke gewassen er worden geteeld. Van belang zijn: bloeiende gewassen (fruit, siergewassen), of gewassen waar veel luizen (honingdauw) op zitten, of gewassen met veel bloeiende onkruiden/opslag daartussen. Zoek geen contact met de eventuele dader.

In geval er stuifmeelklompjes aan de poten van vergiftigde bijen voorkomen, is de kleur van die klompjes een aanwijzing op welke gewassen ze hebben gevlogen.

Stel de AID op de hoogte van uw bevindingen/vermoedens. Biedt aan om eventueel samen met de AID-ambtenaar op pad te gaan. U (en/of de deskundige van de subvereniging/groep) kent het terrein meestal beter dan hij.

6. Schadeclaim

Geef de ambtenaar van de AID te kennen dat u schade wilt claimen in geval een dader en oorzaak kan worden vastgesteld en dat u dat via voegen in het strafproces wilt doen. Vraag hem u te berichten wanneer een procesverbaal wordt opgemaakt en doorgezonden naar de Officier van Justitie en bij welke rechtbank die Officier van Justitie werkt.

7. Formulier melding spuitschade

Vul altijd het betreffende formulier (zie bijlage 1) in en stuur dat op naar uw organisatie. Formulieren zijn o.a. bij het secretariaat van uw organisatie te verkrijgen. Doe dat ook in geval geen procesverbaal door de AID naar de Officier van Justitie kan worden gezonden, omdat oorzaak en/of dader niet is te achterhalen. Uw gegevens worden dan gebruikt in het jaarlijks overleg binnen de Commissie spuitschade en vormen informatie voor de CTB. Die kan zo nodig het gebruik van bepaalde middelen veranderen, aanpassen of verbieden, zoals gebeurde naar aanleiding van de spuitschade in 1996. Op termijn kan in dat geval verdere spuitschade worden voorkomen.

8. Schatting schade

Maak een reële schatting van de schade die is ontstaan. Raadpleeg ook in dit geval een ervaren imker en/of de deskundige binnen uw afdeling/groep. Te denken valt aan de volgende schadeposten per volk:

- verlies van een half volk (een heel volk kost €200,-)
- extra suiker voeren, want het volk heeft zijn haalbijen verloren (10 kg suiker kost ± FI 25,00)
- geen honingopbrengst (bijv. 25 pond honing à FI 4,00 = FI 100,00, €10,- per vol honingraam)
- derving van bestuivingsgelden (minus de kosten van het inzetten); zo nodig ook de derving van gelden in het volgende jaar
- kosten voor telefoneren, brieven verzenden en reizen (naar de rechtszitting)

In 1999 heeft de Groep Overijssel-Oost van de VBBN namens de getroffen imkers de claim voor spuitschade behandeld. In dat geval werd voor het verlies van de helft van elk volk, het voeren met suiker en het verlies aan honing met succes een bedrag van FI 250,00 per volk gevraagd. De onkosten (telefoon/brieven/reizen) gemaakt door de groep Overijssel-Oost in geval van het proces in Zwolle, zijn achteraf terug betaald door de imkers. Die onkosten zijn begroot op gemiddeld FI 25,00 per spuitschadegeval. In het geval van het proces in Almelo is per spuitschadegeval dan ook bij de rechtbank FI 25,00 per spuitschadegeval aan onkosten geclaimd. Helaas wees de rechtbank in Almelo elke claim af (zie hoofdstuk 7).

In geval van spuitschade aan het broed (en geen sterfte van haalbijen) is extra suiker voeren niet nodig, maar kan er wel sprake zijn van derving van bestuivingsgelden en verminderde honingopbrengst.

Een uitspraak in maart 2000 van de economische politierechter te Almelo (zie hoofdstuk 7) maakt het aanzienlijk moeilijker om vast te stellen wie de dader is van de spuitschade. Alle verdachte percelen in de omgeving van de getroffen bijenvolken zullen moeten worden bemonsterd om vast te stellen welke in aanmerking komen als plek des onheils. Als dat er veel zijn, zou de AID wel eens van actie kunnen afzien

omwille van de kosten. In dat geval zou een monitoringsysteem als in Engeland en Duitsland verre de voorkeur verdienen.

Overigens dient hier te worden opgemerkt, dat de kans op onbedoelde spuutschade door toegelaten bestrijdingsmiddelen steeds kleiner wordt. Het systeem van de Commissie Spuutschade met vrijwillige rapportage van spuutschade werpt wel degelijk zijn vruchten af. In de loop der jaren zijn toelatingen van gevaarlijke middelen ingetrokken en is het gebruik van gevaarlijke middelen steeds meer beperkingen opgelegd.

6. Voegen in het strafproces

Er is een aantal manieren waarop u kunt proberen uw schade vergoed te krijgen. In de brochure "Slachtofferhulp en schadevergoeding" wordt uitgebreid op die verschillende mogelijkheden ingegaan. Die brochure is te verkrijgen bij de politie of bij een Bureau Slachtofferhulp. Als er in geval van spuutschade bij bijen een procesverbaal wordt opgemaakt door de AID en doorgestuurd naar de Officier van Justitie, dan ligt het voor de hand dat u als benadeelde kiest voor voeging in het strafproces tegen de verdachte. In de brochure "Voegen in het strafproces" wordt uitgelegd wat 'voeging' precies is en hoe dat in z'n werk gaat. Die tweede brochure is een uitgave van het Ministerie van Justitie en aldaar te bestellen bij de Directie Voorlichting, Postbus 20301, 2500 EH Den Haag. Ook is de folder telefonisch te bestellen via Postbus 51 Infolijn: 0800-8051.

De Officier van Justitie beslist of de verdachte moet voorkomen. Zo ja, dan volgt een strafzitting. Op die strafzitting zal de Officier van Justitie een straf eisen. Heeft u zich als benadeelde in het strafproces gevoegd, dan vraagt de Officier van Justitie de rechter om óók een uitspraak te doen over de toewijzing van uw schade. U hoeft dus geen aparte procedure te starten en er zijn voor u aan de voeging geen kosten verbonden.

Voegen kan zowel vóór als tijdens de zitting. In geval van spuutschade verdient voegen voor de zitting de voorkeur. Als het goed is, dan zal de AID namelijk bij indienen van het procesverbaal aan de Officier van Justitie meedelen dat u wilt voegen. Ervaring van de Groep Overijssel-Oost van de VBBN leerde, dat in geval de AID te kennen geeft een procesverbaal te hebben opgemaakt, men ook zelf aan de rechtbank kan melden dat er schade is geleden en kan worden gevraagd om voeging. In beide gevallen ontvangt u vervolgens van de Officier van Justitie een voegingsformulier (zie bijlage 2) waarop u invult welke schade u hebt geleden en om welk bedrag het gaat.

Op het voegingsformulier is reeds een nummer ingevuld door het Parket, zodat duidelijk is bij welke strafzaak wordt gevoegd. Het ingevulde formulier zendt u zo spoedig mogelijk weer terug.

U kunt iemand machtigen om namens u in de voegingsprocedure op te treden. Is die persoon geen advocaat dan moet u hem schriftelijk machtigen. De machtiging is opgenomen in het voegingsformulier. Machtigen ligt voor de hand in geval meerdere imkers zijn gedupeerd. In de afgelopen jaren werden schadegevallen op die manier door de Groep Overijssel-Oost van de VBBN gezamenlijk behandeld. De Groep vroeg daartoe nog een extra machtiging door ondertekening van een apart formulier (zie bijlage 3) door elk van de getroffen imkers. Zodoende kon de groep namens hen tevens overleggen met een medewerker van een Bureau voor Rechtshulp. Voor alle hulp door de groep werd een geldelijke bijdrage gevraagd. Dat bedrag (Fl 25,00 per getroffen imker) werd ook als schadeclaim op elk voegingsformulier vermeld.

Vindt de rechter dat u recht heeft op schadevergoeding, dan kan hij de dader veroordelen tot het betalen van uw schade of een gedeelte daarvan. Er zijn dan de volgende twee mogelijkheden.

- De rechter legt de dader het betalen van een schadevergoeding op (maatregel). In dat geval zal de Officier van Justitie proberen het bedrag voor u te innen.
- De rechter wijst u een schadevergoeding toe (toewijzing). U moet nu zelf het bedrag innen, zo nodig via dwang met behulp van bijvoorbeeld het bureau slachtofferzorg van de Officier van Justitie of een gerechtsdeurwaarder.

Na afloop van het proces ontvangt u een brief van de Officier van Justitie en/of een afschrift van het vonnis en daarin staat of er sprake is van een maatregel of een toewijzing. Mocht één of beide partijen in hoger beroep gaan, dan gaat uw vordering tot schadevergoeding vanzelf mee. U ontvangt daarvan schriftelijk bericht.

7. Uitspraken van de rechter

In de zaak in Noord-Holland werd in 1998 uitspraak gedaan door een rechter van de Arrondissementsrechtbank te Alkmaar. Volgens het verslag in 'Bijen' zijn de volgende punten uit het arrest van cruciaal belang voor volgende rechtszaken.

- De dader is verweten dat voor de aanvang van de bestrijding de imkers niet zijn gewaarschuwd.
- De luizenplaag veroorzaakte honingdauw waardoor bijen werden aangetrokken.
- Zowel genoemde aantrekkingskracht als het gegeven dat parathion gevaar voor bijen oplevert, had bij de landbouwer bekend moeten zijn.
- Hoewel de landbouwer geen bespuiting achterwege behoefde te laten, had hij dit wel aan de imkers moeten melden.
- De landbouwer is om deze redenen onzorgvuldig handelen verweten.

In een zaak in Overijssel (spuitschade door luisbestrijding op aardappel en granen in 1998) werd in 1999 uitspraak gedaan door de economische politierechter te Zwolle. De verdachte had in augustus 1998 een overtreding begaan van een voorschrift gesteld bij artikel 10, eerste lid van de Bestrijdingsmiddelenwet 1962. (Die voorschriften hebben betrekking op de voorwaarden waaronder een gewasbeschermingsmiddel is toegelaten en mag worden gebruikt). De verdachte werd veroordeeld tot het betalen van een boete en de schadeclaim van de imker werd toegewezen op grond van toepassing van het Wetboek van strafrecht (art. 23, 24 en 91), de Bestrijdingsmiddelenwet 1962 (art. 10) en de Wet op de Economische Delicten (art. 1a, 2 en 6).

In een overeenkomstige zaak (ook uit 1998) oordeelde de economische politierechter te Almelo echter anders en werden de verdachten vrijgesproken. Tevens werd daarbij de vordering tot schade- en onkostenvergoeding van de imkers afgewezen. Reden voor de afwijzing was het feit dat de verdachten hadden gespoten met dimethoat uit een verpakking gekocht in november 1997 en daarop stond nog niet de gewijzigde wettekst ("niet spuiten bij bevliegen van het gewas door bijen"). Bovendien, zo oordeelde de rechter, was er niet vastgesteld of de bijen mogelijk waren vergiftigd op andere percelen in de buurt of op percelen net over de grens met Duitsland. Dat laatste vormt een extra complicatie daar de AID alleen in Nederland bevoegd is om op te treden. Tenslotte vond de rechter de vordering te "ingewikkeld" (zie blz 7 van 'Voegen in het strafproces'). Dat betekent dat de Officier van Justitie de zaak te voren niet goed had ingeschat, want hij dient daarover de eiser te informeren.

Bijlagen

1. Formulier melding spuitschade (melding aan uw imkerorganisatie)
2. Voegingsformulier benadeelde partij in het strafproces
3. Machtiging (tot voorlegging van het voegingsformulier aan een medewerker van een Bureau voor Rechtshulp)

Henk van der Scheer, NBV